

Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet

A fogolyszínű magyar tyúk tenyésztési programja

2004

Bevezetés

A régi magyar tyúkfajták kialakulása

A honfoglaló magyarok valószínűleg Ázsiából hozták be parlagi tyúkjaink őseit. Az ásatási leletek szerint ezek a tyúkok a római kori tyúkféléknél kisebbek voltak, tojásuk 38–40 g lehetett. A magyar parlagi tyúk kialakulásában szerepet játszottak még a tatárjárás idején Európába behozott nagyobb testű, piros füllebenyű ázsiai tyúkféleségek, majd a török hódoltság idején hazánkba került balkáni és kisázsiai eredetű tyúkok. A lakatlanná vált területekre nyugatról betelepített lakosság szintén hozott magával különböző baromfiféléket, illetve fajtákat.

A ma ismert, őshonosságuk alapján védett *magyar tyúkfajták* és a típusában is eltérő *erdélyi kopasznyakú tyúk* a 19. század második felében, több neves tenyésztő közreműködésével alakultak ki a parlagi állományokból. A tenyésztés során több színváltozatot különítettek el, melyek egy részét ma önálló fajtaként ismerjük.

A magyar tyúk

A sárga, fehér, kendermagos és fogolyszínű tyúkjaink azonos alapfajtából formálódtak eltérő típusúvá, fajtaváltozáttá, majd fajtává. Parlagi tyúkjaink állományaiiban már a középkorban fellelhetők lehettek bizonyos szintípusok. Tetszetős külsejüket több szakírónk említi, súlyuk 1,25–1,50 kg volt. A 19. század végétől több külföldi fajta (langshan, brahma, plymouth rock) játszott szerepet a magyar parlagi tyúk újabb átfarmálásában.

A magyar tyúkfajták több tenyésztő közreműködésével alakultak ki az 1800-as évek végén. A tenyésztés alapanyagát a parlagi állományok különböző színű egyedeiből válogatták. A *fehér magyar tyúk*, a *sárga magyar tyúk* és a *kendermagos magyar tyúk* tenyésztésével a IX-XX század fordulóján már igen sokan foglalkoztak.

A magyar tyúk az akkori fogalmak szerint gyors fejlődésű volt. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a magyar tyúk rántanivaló csirkéje 9–10 hetes korban és 600 g-os testsúlyban volt alkalmas piaci értékesítésre. *Báldy Bálint* a magyar tyúkot a kettős hasznú (tojás, hús) típusba sorolta. Megkülönböztette a magyar tyúk „javíthatlan” azaz parlagi változatát és az abból nemesített színváltozatokat: a sárga, a fehér, a kendermagos és a fogolyszínű magyar tyúkot. Egy kormányhatározat értelmében a sárga magyart a Dunántúlon, a fehér magyart az Alföldön, a kendermagos magyart pedig a Tiszántúlon és az északi hegyvidéken kellett terjeszteni (a fogolyszínű szaporítására területi megjelölés nem volt).

A 19–20 század fordulóját követő évtizedekben és a két világháború között nemesített magyar fajták tenyésztői a második világháború alatt nagyrészt eltűntek. Újbóli kialakításuk először a gödöllői Kisállattenyésztési Kutatóintézetben (KÁTKI), majd az 1940-es évek végétől több intézményben és gazdaságban zajlott. 1949-ben az ország keltető központjaiban már 160 ezer magyar fajtájú naposcsibét keltettek és értékesítettek.

A baromfiipar kialakulása, a tömegellátás igénye az egyoldalúan hús vagy tojástermelő fajták és hibridek elterjedését eredményezte. A folyamatos termelés növelése érdekében hazánkban is a nagyhozamú külföldi fajták kerültek előtérbe. Az egyhasznú fajták behozatalával rohamosan csökkent az őshonos vagy már meghonosodott gazdasági állatfajták száma, az 1960-as évek elejére a sárga magyar tyúkfajtán kívül nem maradt fenn üzemi méretű tenyészállomány.

A Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium 1973-ban határozatot hozott az ősi jellegű állatfajták megőrzésére. A génmegőrzési program keretében a sárga magyar tyúkot Mosonmagyaróváron az egyetemi tangazdaságban tenyésztették tovább, ahol a fajtát minden más sárga magyar állománytól függetlenül tenyésztették ki az 50-es évek elején. A kendermagos tyúk génbankját 1976 tavaszán a Duna-Tisza közén talált fajtatiszta állományokból az Állatorvostudományi Egyetem Hódmezővásárhelyi Tanüzemében hozták létre. Fehér magyar tyúkállomány két makói kistenyésztőnél maradt fenn 1978-ig, melyből Gödöllőn alakítottak ki egy génbanki állományt.

A régi magyar tyúkfajták és színváltozataik ismertetése

A magyar tyúk a közép nagyságú, kettőshasznú fajták közé tartozik. A tyúkok súlya 2,0–2,3 kg, a kakasoké 2,5–3,0 kg. Törzsük középhosszú, kissé hengeres. A tyúkok háta egyenes és hosszú, a kakasoké rövidebb és ívelt. Jellemző rájuk a széles, telt és domború mell, a magasan tűzött szárny, a jól fejlett tojóhas, a középhosszú és általában sárga láb, a test nagyságához viszonyítva túlfejlett faroktollak és a testhez simuló tollazat. Fejük kicsiny, koponyájuk domború, csőrük rövid és erős tövű, szemük élénk. A taréj közép nagy és hátranyúló, egyenesen felálló, a tojóké gyakran megdőlt, egyenletesen csipkézett egyszerű fűrésztaraj. Az áll-lebény finom tapintású és lekerekített, a füllebény tojásdad alakú és mindenkor teljesen élénkvörös.

A finom csontozatú magyar tyúk legfőbb értéke finom rostú és ízletes, húsa kitűnő, mely alapján a hazai és külföldi piacokon egyaránt kedvelték. Csirkéi 8–10 hetes koruktól már értékesíthetők voltak. Az 1930-as években Gödöllőn kezdett nemesítő munka eredményeként tojástermelése elérte az évi 140–150 darabot, mely alapján kitűnő kettőshasznú fajtaként tartották számon évtizedekig.

A nemesítés során több színváltozatot alakítottak ki. Legelterjedtebb a fehér, kendermagos, a sárga és a fogolyszínű változat volt.

A sárga magyar tyúk

A világosabb és sötétebb színárnyalatban előforduló, sárga színváltozatú magyar tyúkok közül a világosabb, élénksárga színű egyedek szaporítása kívánatos. A sárga magyar tyúk nyaktollának végei, a szárny evezőtollai és a faroktollak végei kismértékben barnásfeketék. A kakas tollazatának alapszíne valamivel sötétebb, a nyak- és nyeregtollak, valamint a szárny fedőtollai élénk vöröses-sárga színűek, az evezőtollak és a kormánytollak barnásfeketék, a sarlóttollak zöldes árnyalatba hajló feketék. Csőre és lába sárga, tojása világosbarna színű. A naposcsibék egyszínű világosbarnák.

A sárga magyar tyúk a Dunántúlon, valamint az Alföld és a Duna–Tisza köze egyes részein volt elterjedt.

A fehér magyar tyúk

A fehér magyar tyúk tollazata fényes fehér. A kakasok tollazata szintén egyszínű fehér, idősebb korban enyhén sárgás árnyalatba hajló lehet. Tojásaik általában krém- vagy világosbarna színűek. Naposcsibéik egyöntetű, fehér pelyhűek.

A fehér magyar tyúk elsősorban az Alföld és a Duna–Tisza köze tyúkjá volt, mivel fehér színével az árnyék nélküli tartást, a tűző napsugarakat a legjobban viselte.

A kendermagos magyar tyúk

Tollazatának alapszíne kékesszürke. A sötét, fekete színhatású, keskeny keresztcsávok váltakozó elhelyezkedése idézi elő a jellegzetes "kendermagos" színt. A kakasok színe világosabb, a tyúkoké sötétebb. Tojásaik világosbarna vagy barna színűek. Naposcsibéik sötétszürke-fekete pelyhűek, a kakascsibéknél a hastájon és a fejen világos foltokkal.

Rejtőzködő színe miatt elsősorban az ország északi részén, általában a szárnyas ragadozókkal jobban veszélyeztetett területeken kedvelték, de az egész országban elterjedt fajta volt.

A fogolyszínű magyar tyúk

A tojó alapszíne az egész testre kiterjedően barna, hasonlít a fogoly színéhez. Finom rajzú tollazata a mellen vöröses, a nyakon, vállon és háton (a nyeregtollakon) sárgás, a test hátsó részén és a hason szürkés árnyalatú. A fark és a szárny evezőtollai feketék vagy sötétbarnák. A nyaktollakon fekete, keskeny csíkok láthatók, úgyszintén a mell-, hát- és szárnytollakon is keskeny, barna sávokból álló a toll körvonalához hasonló rajz található (rajzolt toll). A kakas

nyak- és nyeregtollazata aransárga, piros árnyalattal. A nyak- és nyeregtollak hosszában vékony, fekete csík látható. A fej tollazata narancsvörös, a nyereg, a váll és a hát felső része barnáspiros, a mell, a has és a combok fedőtollai pedig feketék. A kakas sarlófaroktollai szintén feketék, zölden zománcolt árnyalattal. Csibéik pelyhezeté középbarna, világosabb tarkázottsággal élénkített, vadmadárszerű színeződésű. Tojásaik színe a többi magyar tyúkfajtaéhoz hasonlóan világosbarna vagy barna.

A fogolyszínű magyar tyúkokat a Dunántúlon, valamint a szárnyas ragadozóktól jobban veszélyeztetett erdős területeken szaporították. Az elmúlt évek génmegőrző tevékenysége keretében a fajta még fellelhető egyedeinek összegyűjtésével az MGE tenyésztői kialakították a fogolyszínű magyar tyúk génbanki állományait. A fajta újbóli, hivatalos elismerésével valamennyi régi magyar tyúkfajta fenntartásának feltételei megteremtődtek.

I. Ellátási terület, a fajta ismertetése

Ellátási terület:

A Magyar Köztársaság területén működő, tulajdonformától független, az állattenyésztésről szóló 1993. évi CXIV. törvény és a 37/1994.(VI.28.) FM rendeletében felsorolt fajták génmegőrző tenyésztői, amelyek tagjai az „őshonos” fajok és fajták államilag elismert tenyésztő szervezetének.

I.1.1. A magyar tyúk általános leírása

Standardsúly

Kakas	3 kg	Tojó	2,5 kg
Éves kakas	2,5 kg	Éves tojó	2 kg

A kakas alakja

Fej:	Kicsiny, rövid. A koponya feltűnően domború (erősen boltozott).
Csőr:	Rövid ívelt, tőben igen erős.
Szem:	Élénk, kifejezésteljes, bizalmatlan tekintetű.
Taraj:	Középnagy, egyenes, felfelé álló, egyenletesen csipkézett és a koponyacsonton túl erősen hátra hajlik.
Arc:	Tollszőrrel igen ritkásan fedett, úgy, hogy majdnem egészen csupasz.
Füllebeny:	Nagy, hosszúkas, ovális alakú, finom tapintatú.
Áll-lebeny:	Nagy, lekerekített.
Nyak:	A fejtől erősen elszélesedő, kissé hátraszegett; a nyak töve szélesen megy át elől a mell-, hátul a hátvonalba. A nyaktollazat dús.
Törzs:	Középhosszú, eléggé hengeridomú; a has kissé felhúzódott, ami a karcsúság látszatát növeli.
Mell:	Telt, kiemelkedő (előreálló), széles és meglehetősen domború.
Hát és nyereg:	A nyereg felé erősen lejtő hát rövid, a nyereg gyengén emelkedő, a hátvonal homorú.
Szárny:	Magasan tűzött, aránylag nagy, jól kifejlett és a testhez simuló.
Farok:	Magasan tartott, csukott, a test nagyságához viszonyítva nagy; a hosszú sarlóltollak merész ívelésűek. A farok elhajtási szöge éles, mintegy 45 fok körüli lehet.
Lábszár és láb:	Comb és lábszár középhosszú; a csontozat finom, de erős, a sarkantyú erős és befelé ívelt. Az erősen (szabályosan) ívelt lábujjak középhosszúak, szétállóak és erős körmökkel vannak ellátva; számuk négy.
Testtartás:	Délceg, kissé vad, bizalmatlanságot eláruló.
Tollazat:	Testhez simuló, a pelyhtollazat dús.

A tojó alakja

A kakasétól - a testrészek kisebb arányaitól eltekintve - különösen abban tér el, hogy a tojó törzse hosszabb, miáltal a hengeridomot jobban megközelíti; a nyak töve a kakasénál karcsúbb; a hátvonal vízszintesebb és a nyak, a hát, a nyereg és a farok a tojójellegnek megfelelő lantformát veszi fel; a jól kifejtett hátsó rész, a úgynevezett tojóhassal és a meglehetősen nagy párnákkal együtt sokkal terjedelmesebb, s főképp idősebb tyúkoknál nagyon mély; végül a szárnyak vízszintesebb állásúak és erősen ráfekszenek a nyeregére.

A fogolyszínű magyar tyúk részletes fajtaleírása

Csőr: Fehér, sárga, vagy hússzínű
 Szem: Narancsvörös
 Taraj, arc, áll- füllebeny: Vérpiros
 Láb: Hússzínű, csontfehér (esetleg sárga). A körmök fehérek vagy sárgák.
 Tollazat: A kakas nyak- és nyeregtollazata aranysárga. A fej tollazata narancsvörös, a mell, a has és a combok fedőtollai feketék. A farok sarlótollai zölden zománczott feketék. A tojó alapszíne barna (fogolyszínű). A farok és a szárny tollai feketék vagy sötétbarnák. A nyak, a mell, a hát és a szárny tollai rajzolatosságok.

II. Tenyészcél

A fajták fenntartása a genetikai és fenotípusos megjelenésük változatlan megőrzésével. A változatlan fenntartás követelménye az eredeti külső és belső tulajdonságok megtartása a legkisebb génvesztéssel, a beltenyésztés lehetséges elkerülésével.

III. A tenyésztés módszere

A génmegőrzésben résztvevő állományok a törzskönyvi besorolás I. osztályához (elit) tartoznak. A II. osztályhoz tartozó törzsállományok ill. egyedek - melyek kizárólag az elit állományoktól származnak, illetve szükség esetén az elit második tojóciklusban termeltetett állományai - képezik az ún. tartalékállományt, létszámának meghatározásakor az a szempont érvényesül, hogy az elit létszám bármikor pótolható legyen ugyanolyan egyedszámban, genetikai összetételben (vonalak, családok). A génmegőrzés elfogadott szabályai szerint a fajtánkénti 1000 nőivar még nem jelenti a fajta veszélyeztetettségének elmúlását, ezért, hogy a legfontosabb szempont - a biztonság - érvényesülhessen, a szakma szabályai betartassanak, a szükséges létszám ennek a duplája, tehát 2000 nőivar és a hozzá tartozó hímivar megőrzése és fenntartása a hosszútávú feladat.

Az elit fokozat minimális követelményrendszere:

A génvesztés megelőzése érdekében arra kell törekedni, hogy:

Az előírt 1/7 minimális ivararány mellett min. 10 családot be lehessen állítani úgy, hogy min. 2 kakas és 14 tojó/család indulási létszám biztosított legyen (vagy egykakasos törzsek esetében min. 20 család, 7 tojó/család). Minden következő tenyészidényben a hímivarú szaporulat forogjon, így az első család hímivarú szaporulata legkorábban a 11. évben kerül vissza a kiinduló családra, ezzel a beltenyésztés biztonsággal elkerülhetővé válik. Ha a feltételeket megteremtették, akkor a továbbiakban betartandók:

- egykakasos törzsek beállítása úgy, hogy az ivararány a termelési ciklus végére ne táguljon az 1:7 fölé,
- törzscsaládok kialakítása úgy, hogy a kakasok ugyanazon kódból származzanak, a tojók csoportosításánál ugyanazon törzs, de más kódból való származás megengedett.

A nyilvántartás térjen ki:

- családok tojástermelésére
- egyedi, tojáshéj-szín és feljegyzés,
- tojásméret, tojáshéj-szín és feljegyzés,
- termékenység,
- keltethetőség

Családonként tartalék hímivarú állatokról gondoskodni kell az esetleges pótlások érdekében. Megfelelően megbízható adatok esetén az új elit generációba maximum 15%-ban átkerülhetnek az előző generáció igazoltan legsikeresebb egyedei.

A törzsállományok ismert származású, fajtatiszta egyedek összessége, melyek amellet, hogy az elit tartalékai, kielégíthetnek kereskedelmi célokat is.

Indokolt esetben a 2. és 3. évre megtartott elitállományok elitként vagy elit-tartalékként új származási igazolással továbbtenyészthetők.

IV. A teljesítményvizsgálat

Az „őshonos” baromfifélék teljesítményvizsgálata a változatlan formában történő fennmaradást, a génvesztés megelőzését célozza, ami sok esetben a valamilyen tulajdonságban pozitív irányban kiugró egyedek kiszűrését is jelentheti.

Külön, fajtafenntartást érintő központi teljesítményvizsgálat nincs, ez gyakorlatilag minden beoláozást megelőzően megtörténik a következő szempontok alapján:

- küllemi bírálat,
- testsúlymérés,
- szülői tulajdonságok alapján (a III. pontban felsoroltak szerint)

Mindezek, a fajtaleírásban foglaltakkal összhangban, jelentik az illető fajta eredményeit.

V. A szaporítás szabályai

A génmegőrzés alapja az elit fokozatú egyedek, a III. pontban meghatározottak szerint beállított állományai. Utánpótlásra csak ezen állományoktól származó tenyésztójas keltethető. Az ismert származás alapvető kritérium.

A tenyésztójasgyűjtés csak akkor kezdődhet, ha a tojások mérete és súlya eléri a fajtákra jellemzőket.

A tenyésztójasgyűjtésre a beoláozást követő két héten túli időpontok és a termelési szint 30%-on felüli értéke az irányadó.

A keltetés csak az OMMI által engedélyezett és ellenőrzött keltetőkbén, illetve természetes módon történhet.

A tenyésztójas kezelés, a naposállat nevelés a fajra, fajtára vonatkozó állategészségügyi követelmények betartása mellett (Állategészségügyi Szabályzat), meghatározott technológia alkalmazásával történhet.

VI. Küllemi bírálat

A küllemi bírálatnál (ivar szerint) a fajtaleírásokban foglaltak az irányadók.

A bírálat elvégzésének időpontja: a beoláozást megelőző időszak.

Küllemi bírálatot végezni vedlési időszakban vagy termelés közben nem ajánlott.

VII. Törzskönyvi vagy tenyésztési főkönyvi szabályzat

Az őshonos és régen honosult baromfifajták fajtafenntartója - FVM kijelölés alapján - az OMMI. Ezeknek a fajtáknak a törzskönyvét vagy tenyésztési főkönyvét az elismert tenyésztő szervezet – kijelölés esetén a Magyar Kisállatnemesítők Génmegőrző Egyesülete - vezeti, a 30/1994. (VI.28.) FM rendelet 3. számú mellékletében leírtaknak megfelelően.

Ezek szerint a törzskönyv tagolódása:

- I. osztály: elit (pedigré) fokozat, amelynek állományai csakis az előző elit állomány utódai és egyedei lehetnek, Ezek az állományok képezik a fenntartás alapját.
- II. osztály: törzsállományok (elit-tartalék, másodéves elit, ősnagyszülő, nagyszülő), amelyek mindig az I. osztályba tartozó állományoktól származnak, a fenntartás tartalék-állományai,
- III. osztály: szaporító állományok (szülőpár), melyek nem tartoznak a fajtafenntartás miatt állami költség-hozzájárulásban részesülő állományok közé

Az egyes osztályokba tartozó állományokról a törzskönyv az alábbi adatokat tartalmazza:

- a tenyésztő neve
- a fajta neve
- a tenyésztő telep azonosítója
- a törzskönyvi osztály azonosítója
- az állomány azonosítója
- az állomány termelési időszaka
- az állomány összesített gazdasági értékmérői (tojástermelés, életképesség, keltethetőség, stb.)
- a beolazott tenyészállat egyedszáma
- a szaporítóanyag (tenyésztojás) mennyisége
- a kiadott származási igazolások nyilvántartása
- az alkalmazott állategészségügyi kezelések

A törzskönyvek vezetéséért és az adatok nyilvántartásáért a tenyésztésvezető a felelős.

VIII. Nyilvántartás és igazolások rendje

A nyilvántartásokban - melyeket az elismert tenyésztő szervezetnek kell végezni - a 30/1994. (VI.28.) FM rendeletben foglaltak az irányadók. Az erre vonatkozó előírások teljesítésének módját tartalmazzák a VII. és X. pontban foglaltak.

IX. Az állatok jelölésének módja

Olyan jelölést kell alkalmazni, ami tartós és egyedi. Ennek a legelterjedtebb formája a szárnyjelző. Ennek többféle típusa létezik, ezen belül is megkülönböztethetünk a napos állatok jelölésére és a felnőtt állatok jelölésére alkalmas szárnyjelzőket.

Elfogadott jelölési mód még a lábgyűrű, bár ezt ritkán használják.

Tartós jelölési mód – ami kiegészítésként és indokolt esetben használható – a naposkori ujjpercívágás is. A jelölés a tenyészfokozatok megkülönböztethetőségét, valamint az egyedi azonosíthatóságot lehetővé kell, hogy tegye. Kötelezőség a megléte, nem a módja. Az „elit” állományoktól gyűjtött tojásoknál a tojásjelölést úgy kell végezni, hogy az mindenképpen azonosítható legyen a termelő állattal. Módja nem meghatározott, de az azonosíthatóság elvárás.

X. A származásellenőrzés módja és dokumentálásának rendje

A származásellenőrzés alapvető feltétele a IX. pontban tárgyalt egyedi megjelölés. A fajtatisztán fenntartott őshonos állományok származási igazolását az elismert tenyésztő szervezet adja ki. Ennek tartalmaznia kell az állomány eredetét, jelölését, felhasználási módozatát (tenyészfokozat) és az elvégzett állategészségügyi kezeléseket. A származási igazolás kiállítását a 30/1994.(VI.28.) FM rendelet 3. sz. mellékletének II. pontja szerint kell elvégezni. Az igazolásokat három példányban kell kiállítani azonos sorszámmal. A három példányból az első az átvevőt, a második az OMMI-t, a harmadik a kiállítót illeti.

A fajtafenntartás keretei között a tenyésztő szervezet köteles minden termelésre vonatkozó adatot, valamint a reprodukciós eredményeket a felülvizsgálat során a fajtafenntartó rendelkezésére bocsátani.

Minden egyéb kérdésben a tárgyévénként megkötésre kerülő „Mebízási Szerződés”-ben rögzítettek az irányadók.

Budapest - Gödöllő, 2004. március 22.

Szalay István
MGE

Koppány Gábor
OMMI